

բառի մէջ նոյնպէս եւ ներկայիս մէջ դասական թուականներու գործածութիւնը շատ յաճախական չէ: Ամենագործածականներն առաջին 10—20 թիւերն են ընդհանրապէս, այսպէս՝

Գէրնի՞ն = Առաջին. Իննի՞ն = Զրդ. Էննի՞ն = 3րդ. Կերտնի՞ն = 4րդ. Դէննի՞ն = 5րդ. Կլննի՞ն = 6րդ. Ետտնի՞ն = 7րդ:

Իսկ մնացեալները շատ քիչ կը պատահին հասարակ խօսակցութեան մէջ:

269. Երբեմն թուրքերէն انجى = Իննի (inj) կամ աննի (anj) մասնիկով եւ հայերէն թուականներով դասականներ կը շինուին, այսպէս՝ չորս-+ննի՞ն, հինկ-+ննի՞ն, վեց-+ննի՞ն եւն: Բայց այս շինծու ձեւը բնաւ չի գործածուիր առաջին երեք դասականներուն համար:

Իսկ -երբոք կամ -բերբոք մասնիկով դասական շինելու սովորութիւնը դեռ նոր է մուսու գտած գործընտրու շնորհիւ, խորթ է ժողովուրդի մեծամասնութեան համար, նոյն իսկ անհասկանալի:

270. Գասականները կը հորովուին Ա. հորովման նման -իով:

Գ. ԲԱՇԽԱԿԱՆ ԹՈՒՆԱԿԱՆՆԵՐ:

271. Բաշխական թուականներն երեք ձեւով կը ներկայանան բարբառիս մէջ:

Առաջին յեւ. Առաջին ձեւը կը գոյանայ երկու միեւնոյն բացարձակ թուականներ իրարու քով դնելուն կամ մի եւ նոյն թուականը կրկնելուն մէջ. օր.

Մէջ մէկ կամ մէկ մէկ. էրկ'էրկուս կամ էրկ'էրկուք կամ էրկուք էրկուք. իրէք իրէք. չորս չորս. տաս տաս. առսուն առսուն. հարիր հարիր եւն:

Երբորք յեւ. Երկրորդ ձեւը կը յօրինուի, վերի առաջին ձեւին վրայ -ոյն մասնիկն աւելցնելով. օր.

մէյմէկական, էրկ'էրկական, չորսչորսական, հինկհինկական, տաստասական եւն:

Երբորք յեւ. Երրորդ եւ վերջին ձեւը կը շինուի բացարձակ թուականին վրայ -ոյն մասնիկն աւելցնելով. այսպէս՝ մէկական, էրկուական, իրէքական, չորսական եւն:

Բաշխականներն եւս կը հորովուին Ա. հորովման նման:

Գ. ԿՈՏՈՐԱԿԱՆ ԹՈՒՆԱԿԱՆՆԵՐ:

272. Կոտորակային թուականներու համար բարբառիս մէջ կը գործածեն թէ՛ հայերէն եւ թէ՛ թուրքերէն անուններ. օր.

1/2 = Կեւ. Էրկուսի մէջ.
 1/3 = Էննի՞ն քորդու. Էրկու քայնի մէջ.
 1/4 = Կերտնի՞ն. Էննի՞ն (գրամի համար).
 Կերտնի մէջ. Կոր քայնի մէջ:
 1/5 = Կէրտնի՞ն քայ. Կննի՞ն մէջ. Կննի՞ն քայնի մէջ:
 1/10 = Ետտնի՞ն. Ետտնի՞ն. եւն:

§ IV. Հնարակ անուններ:

273. Յատուկ անունները երկու տեսակ են քայնի եւ աննի: Գոյական յատուկ անունները՝ աննի մը կամ տեղի մը սեփական անունը, իսկ անականները՝ աննի կամ տեղոյն վերաբերեալը կը ցուցնեն:

Ա. ԳՈՏԱԿԱՆ ԵՍՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ:

274. Բարբառիս մէջ գործածուած գոյական յատուկ անուններն են՝

«. Իգլիկները (աննի), Աղվընի (Աղւանի), Ալմասթար, Ալմաս, Աքապի, Արուսեակ (Նորամուտ), Գուշար (Գոհար, Գոհարիկ), Զարթար, Զրուխթ, Էխապիեթ (Եղիսարեթ), Էլբու (Եղիսարեթ), Էլսո (Եղիսարեթ), Էլսան (Եղիսարեթ), Թիրվանտա, Թարու (Թագուհի), Լուսիա, Լուսիկ, Ծաղիկ, Կուլվարթ, Համեստու (Համեստուհի), Համաս (Համեստուհի), Հնականթ, Հեղնա (Հեղինէ), Հուսամ (Հուսիսիսի), Մայ'եամ (Մարիամ), Մարխաթան, Մարթա, Մարգրիտ, Յուս (Յոյս), Երկուսի (Յոյս), Կըվարթ, Էուլան (Նորամուտ), Էուլանիկ (Նորամուտ), Գայճառ, Սաթիկ (Սաթեւիկ), Սօֆիկ (Սօֆիա), Սըբու (Սըբուհի), Սըբիկ (Սըբուհի), Վարդ, Վարդիկ եւն:

Բ. Արիկները (աննի), Աթամ, Առաքել, Ասուր (Աստուածասուր), Ավետի, Բարցեղ, Գիրգոր, Գիլէքթ (Գեորգ), Գիլիկ (Գեորգ), Զաքար, Ընուրբէն (Ընուրէն), Թաթեվաս, Թաթոս (Նախատական), Թորոս, Թեփանոս (Ստեփանոս), Թեփան (Ստեփանոս), Թումաս, Լիվնի, Խաչուկ, Խաչատուր, Կայ'ապետ (Կարապետ), Կարիկ (Կարապետ), Կիրակոս, Համբարձում, Ղազար, Ճանիկ, Մըլընի, Միրտէ, Մուրատ, Մնաս, Մարտիրոս, Մարտիկ, Միքէլ, Մաթեոս, Մաթոյ (Նաղազական), Մարկոս, Մամաս, Յակոբ, Յարթին, Յանսոն, Յանիկ, Յուսէփ, Դան, Դազարեթ, Դիկոզոս, Գէ'ոս, Գոզոս, Սերոփ, Սողոմոն, Սողիկ, Սօրբոս, Սօրինի, Համբարձում, Սեփան, Փանոս, Փիլյոն, ՕՏանէս (Յովհաննէս), ՕՏան (Յովհաննէս), Օֆիկ (Յովհաննէս) եւն եւն:

275. Թէ իգական եւ թէ արական այս յատուկ անուններն, որոնք գաղափար մը կու տան Արարիկներցոց անուններուն վրայ, կը հոլովուին Ա. Հոլովի նման. փ, փ, -օ:

276. Անձի արական անուններէն շատերը քրդական -օ վերջաւորութիւնն ունին, որը հնգեւրոպական լեզուներու յատուկ արականի վերջաւորութիւնն ալ է. այսպէս՝

Կարօ = Կարապետ, Մարտօ = Մարտիրոս, Յակօ = Յակոբ, Խաչօ = Խաչատուր, Յարթօ = Յարութիւն, Սաքքօ = Սարգիս, Սաքօ = Սարգիս, Մրտօ = Մարտիրոս, Մամօ = Մամաս, Պետօ = Պետրոս եւն եւն:

277. Գարձեալ անձի արական անուններէն շատերը, փաղաքշական կամ նուազեցուցիչ -ի մասնիկը կը ստանան. այսպէս.

Ավետի, Թաթի (Թաթեա), Խաչի, Կարի (Կարապետ), Մարտի (Մարտիրոս), Յանի, Նշի (Նշան), Պետի (Պետրոս), Սողի (Սողոմոն), Քիվիկ (Գեորգ), Օֆի (Օհանես) եւն:

Բ. Տեղերու անուններ. Գործածական անշեբու անուններն են՝

Յակը (Ան), Խարիթի (Քարբեդ), Մալթիա, Սեվաստ (Սեբաստիա), Արղում, Ըստմպոլ (Կ. Պոլիս), Հալապ (Բերիա), Մըսըր (Եգիպտոս), Իրզնկա, Տիարպէրի, Յամպական (Գիւղ Արարիկերի), Շեփիկ (Գիւղ), Արզամու (Գիւղ), Ատիեման (Գիւղաքաղաք), Յիսիմանուր (Գիւղաքաղաք), Բալու եւն եւն:

Բ. ԱՄԱԿԱՆ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ:

277. Ածական յատուկ անուններն անձերու եւ տեղերու վերաբերող անուններն են. այսպէս՝

ա. Այլերու անուններ. Կը յօրինուին -իւ, սեռ. -ից մասնիկով որ յատուկ է միայն ազգանուններու. օր.

Թորոսիւ, Էնց, Մարկոսիւ, Էնց, Պափկիւ, Էնց¹, Խեղպաշիւ, Էնց¹, Դափիկպաշիւ, Էնց¹, Հասնազարիւ, Էնց¹, Տասնիւ, Էնց¹, Մեղիքիւ, Էնց¹, Հազաօտիւ, Էնց¹, Նազարիւ, Էնց եւն:

278. Ազգանուններն որոշելու համար բարբառի մէջ ուրիշ ձեւ մ'ալ կը գործածեն, -նէ մասնիկով, այսպէս.

¹ Արարիկի ազգանուններէն դատելով կը հաստատուի այն աւանդութիւնը որ գոյութիւն ունի մի քանի գերդաստաններու մէջ ըստ որում Կովկասէն եւ Գարսպուզէն դաշերն են Արարիկի, 1800—1820ին. Կովկասի պատմութիւնն ալ այս աւանդութիւնը լինելով կը հաստատուի:

Գալու (Գալստեանք), Պափկիւ (Պեփկեանք), Ղաղեկիւ (Ղաղիկեանք), Մեղիքիւ (Մեղիքեանք), Տէրտեկիւ (Տէրտեկեանք) եւն:

279. Այս ձեւերն կը հոլովուին՝ Ուղ. հայց. -նէ, սեռ. ար. -նց, բայց. -նցօր, գործ. -նցօր:

բ. Տեղերու անուններ. Տեղացիներու անունները կը յօրինուին -ցի ծանօթ մասնիկով. օր. Խարիթի, Խարիթիցի, Յարափկեր, Յառափկերցի, Յակը, Յակըցի, Մալթիա, Մալթիցի, Ստմպոլ, Ստմպոլցի, Հալապ, Հալապցի եւն եւն:

գ. Երբէն անուններ. Երկրի անունները կը յօրինուին Պարսիկէն -գու, -իստան մասնիկով. այսպէս՝

Յաճախիստան (Պարսկաստան), Հնաստան (Հնդկաստան), Յարապուստան (Արաբիա), Քրաճիստան (Եւրոպա, Յարմաս), Քուրթիստան (Քուրդիստան) եւն:

Յ V. ԱճԱԿԱՆՆԵՐԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ:

280. Ածականները չորս աստիճան կրնան ունենալ. քրքու, բարբարու, յարբարու եւ քրքրքրու:

281. ա. քրքու օճախներ. Դրական անականներու վրայ ըսելու բան մը չունինք, վասն զի անոնք կը ներկայանան ինչպէս որ են. գոյականէն առաջ կը գրուին եւ անփոփոխ կը մնան. օր.

Պշտի (Ղշտի) երբ բաղաձայնով սկսող բառի մը հանդիպի օր. Պշտի գու, բայց՝ Ղշտի -իգու. Գնք (Գնք երբ բաղաձայնով գոյականի մը հանդիպի եւ անոր հետ միանայ. օր. Գնքու, Գնքու, բայց՝ Գնք -իգու. Գնք ուլ եւն), Գնքու, Գնքու, Գնքու = Նիհար, հոտ, Գնքի (տգեղ), ադոր, Թմիղ (== մարտր), եւն:

282. բ. բարբարու. Ածականներու բաղդատական աստիճանը կը յօրինուի -ուք բառով, որն ինչպէս վեր տեսանք կը ներկայացնէ հին հայերէնի տալ եւ շ. նախդիրներն: Բաղդատականի համար ածականը պարզ կը գործածուի. օր.

աւ Գնք Գնք Գնք = Նա մեծագոյն է քան զԳնք.

Եւ Գնք Գնք Գնք Գնք = Ես փոքրագոյն էմ քան գու:

283. Բաղդատականի մէջ ուրիշ ձեւը կը լինի՝ բաղդատութեան դրուած տարրերէն երկրորդին բացառական հոլով սալով.

եւ Կլիփ զդիկի եւ՝ = ես քննէ փոքր եմ.
չուէ իտորուն իկէր ա՝ = շունը կատուէն
բաջ է:

284. Գ. յարբերում. Ածականներու յարբերական սասիճանը կը յօրինուի, թք. Գունո = daha (աւելի, առաւել) բառով. օր.

Ի՛ Բիդար- զլիկի ա՞, ըն՛ Գունո Գունո զլիկի է:

285. Գ. Գերարդում. Ա՛ Երջուպէս, գե-
րարական սասիճանը յօրինելու համար կը գործածեն թուրքերէն ա՛ն (= էն) մասնիկը, զոր
ածականէն անմիջապէս առաջ կը գնեն. օր.

Իս- Ինձ-դիկիէն ա՛ն ին՛ Գրէ շարձ, Գունո.

Գերարդականի համար երբեմն կը գործածեն նաեւ յօրինի = ամենէն բառը. օր.

ս- Գունելի յօրինի լիւրտը:

§ VI. Անուններու Յօրը:

286. Անուններու այս գլուխը վերջացնելու համար կը մնայ երկու խօսք ալ ըսել բարբառի մէջ գործածուած յօգերու մասին:

Բարբառիս յօգերն չըստ սեռակ են՝ ա՛ն-
որը, Գրիշու, Գրիշուս են յօ-ցում: Ասոնց առաջին երկուքը Գրիշուսն են, իսկ վերջին երկուքը Գրիշուսն են:

Որովհետեւ Գերանունական յօգերու մասին Գերանուններու գիծին մէջ պիտի խօսինք, այստեղ գոյականանիւններու վրայ քանի մը բացատրութիւններ տանք:

287. ա. Անորը յօր. Արարիկի մտորը յօգերն են՝ Կի, Կի, Կի եւ Կի... Կի:

Կի՛ անորը յօրը միշտ բառի սկիզբը կը գրուի եւ երբեք վերջը. Կի՛ միշտ գոյականէն յետագաս կ'ըլլայ, նոյնպէս եւ Կի՛ կրճատեալը: Ա՛ Երջինս ձայնաւորով սկսող բառի մը հանդիպելով մը են Կի՛ կը փոխուի: Իսկ Կի՛... Կի՛ յօգին Կի՛ը գոյականէն առաջ իսկ մըն գոյականէն յետոյ գնելու է. օր.

Կի՛ լուս Կուրը լուր կո- իսկուի.

Կու- լու մը լու- լու առ- լուր- լու.

Կի՛ Կի՛ ալ Գունո զր-նոց, Կի՛ը Արարից.

Կի՛ երբ մը ինչու Կի՛ն ալ յետոյ:

288. Կը տեսնուի անշուշտ թէ Կը եւ Կ՛ ուրիշ բան չեն իժէ ոչ Կի՛, որ առաջին սղանալով մը առած է մը ձեւը. յետոյ երկրորդ անգամ սղանալով եղած է Կ՛: Իսկ Կի՛ որ Կի՛ն եւ Կ՛ն ծնունդ առած է հին հայերէնի Կի՛ն է որ սղանալով նորագոյն, ընդհանրացած Կի՛ն է արտադրեր:

Գալով Կի՛ն, Կ՛ն յետագասութեան արդէն հինգերորդ գարեւն սկսած Կն յետագաս

էր եւ յետագայ մասնանկներուն մէջ աւելի եւս սովորական դարձաւ:

289 Բ. Ուրշու յօր. Բարբառիս որ-
շեալ յօգերն երեք սեռակ են. Կ = Կ, Կ = Կ
եւ Կ = Կ.

Կ = Կ կը գործածուի ձայնաւորով վերջացող բառերու համար. օր. Կատու, Կարու, արասանէ՛ gad'un, արշա, արշա, արասանէ՛ argh'an, բարսի, բարսի, արասանէ՛ pard'in եւն:

290. Ուրեմ այս յօրը պէտք եղածին պէս արասանելու համար հարկուար է բառի վերջին ձայնաւորին վրայ երկար շեշտ դնել:

Կ = Կ կը գործածուի զարեւալ ձայնաւորով վերջացող բառերու համար, բայց պայմանաւ որ անմիջապէս յաջորդող բառն ալ ձայնաւորով մը սկսի. օր.

Կունո յիշ-ցում ալ էի-լ. արասանէ՛
Կիշ-ցում = Կի՛նալ.

Մարտիս ալ յիշ-ցում, արասանէ՛ Մարտի՛.
Նաշքը = Կի՛նսիշք. եւն:

291. Ուրեմ այս յօրը արասանելու համար հարկուար է յօգակիր բառին վերջին ձայնաւորին վրայ երկար շեշտ դնել, Կ յօրը բաժնել անկէ եւ զարեւալ յաջորդող ձայնաւորով սկսող բառին վրայ:

292. Ա՛ Երջուպէս Կ = Կ յօրը կը գործածուի բազմաշնչով վերջացող բառերու համար. օր. շուն, շունը, մարդ, մարդը, սուն, սունը, առչ, առչը եւն:

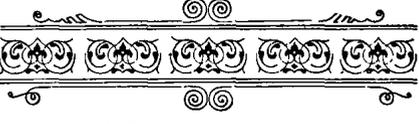
293. Սակայն երբ Կ յօրը կրող բառը ձայնաւորով սկսող բառի մը հանդիպի, առաջանութեան համար Կ կը փոխուի Կի՛. օր.

սուն, սունը, բայց՝ մեր սունն ալ ==
Կի՛ Կուննալ.

ձագ, ձագը, բայց՝ շանձագն եկավ ==
Կի՛նի-լ. եւն:

(Հարանութիւն):

ՄՈՒԴԱՐ Ս. ԴԱՆԻԹ-ՔԵՐ



ՄԵՂԱՅԵՐԵՒՆ ՏԵՍՈՐԱԳՐԱՆ
Անձագ, 25 Յունիս 1902:

Անցեալ ամսոյն 28ին երկից պետութեանց Գերմանիոյ, Աւստրիա-Հունգարիոյ եւ Ռուսիոյ միջեւ եղած հին նիզակակցութեան անփոփոխ եղանակաւ